

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

جغرافیای از تاریخ اجتماعی ایران
در جنگ جهانی دوم

دکتر مرتضی دهقان

الهام لطفی

فهرست مطالب

۷	مقدمه
فصل اول: ایران در آستانه شهریور ۱۳۲۰	
۹	آغاز جنگ جهانی دوم
۱۰	موضع ایران در قبال جنگ
۱۱	علل حضور بیگانگان در خاک ایران
۱۴	اشغال ایران
۱۵	ورودی نیروی شوروی
۱۸	ورود نیروهای بریتانیا
۲۰	اشغال بایستخ
۲۰	ضعف حاکمیت ملی
فصل دوم: پیامدهای اشغال و حضور بیگانگان در ایران	
۲۵	ناامنی
۲۵	راهزنی در راهها
۲۷	دزدی در شهرها و دهات
۲۸	نیروهای خارجی و ایجاد ناامنی
۲۹	ناامنی قبایل و عشایر
۳۰	ایلات، ناامنی در جنوب ایران
۳۳	کردها و ناامنی در غرب ایران
۳۵	صولت السلطنه هزاره و شورش خراسان
۳۶	فساد اجتماعی
۳۶	فحشا و فساد اخلاق
۳۸	خودفروختگی دولتمردان
۳۸	رشوه خواری و اختلاس
۳۹	بیماری‌ها
۳۹	بیماری تیفوس
۴۱	راههای انتقال تیفوس
۴۲	تیفوس و کمبود دارو
۴۳	اقدامات دولت در مبارزه با تیفوس
۴۵	تلفات ناشی از تیفوس

۴۶	بیماری تیفوئید (حصه)
۴۷	بیماری وبا
۴۷	گرانی و قحطی‌های ایران در دوران جنگ
۴۷	گرانی
۴۹	قحطی
۵۰	عوامل طبیعی شیوع قحطی
۵۲	قحطی و نقش عوامل سیاسی اجتماعی
۶۲	قحطی و شورش‌ها
۶۶	تدابیر دولت در مبارزه با قحطی
	فصل سوم وضعیت طبقات اجتماعی فرودست ایران در جنگ جهانی دوم
۷۳	مفهوم طبقه
۷۳	جنگ و وضعیت طبقات
۷۵	افزایش بیکاری
۷۵	وضعیت طبقات فرودست
۷۵	کارگران
۷۹	کشاورزان
۸۱	لمبن‌ها
۸۸	سخن پایانی
۹۱	کتابنامه
۹۹	پیوست
۱۱۱	اعلام

مقدمه

به گزارش تاریخ، حدود پنج هزار سال است، حکومت‌ها و غارتگرها از هر ابزاری، برای سلطه‌جویی و برآوردن نیازهای شخصی خود استفاده می‌کنند. دورانی که به آن، دوران حکومت‌های پادشاهی و امپراتوری می‌گفتند. به‌طور کلی این امپراتوری‌ها محصول پیشرفت انسان، در زمینه اهلی کردن حیوانات و حبس، ذخیره‌سازی غذا، ایجاد شهرهای بزرگ و کارگاه‌های دستی بودند. امپراتوری‌های بین‌النهرین و روم باستان از سهم‌ترین این حکومت‌ها بودند. رقابت این حکومت‌ها، برای به‌دست‌آوردن سرزمین‌های تازه و سرکشان‌گری و حفظ حکومت، کشته‌شدن انسان‌ها و از بین رفتن بسیاری از سرمایه‌های طبیعی را باعث شد.

در زندگی بشر، دست به دست‌های عادی تبدیل شده است. بسیاری از محققان، صلح را فاصله بین دو جنگ می‌دانند و معتقدند انسان بیشتر انرژی مولد را صرف فناوری ساخت ابزار جنگی و سلطه‌طلبی کرده و به دنبال آن نیز از بخش فساد و فتنه کمره‌تیمین، برای ساختن زندان و کاخ و معبد استفاده کرده است. در طول تاریخ، تمدن‌های پیشرفته شکل گرفته‌اند؛ سپس به غلل متعدد از جمله فساد سیاسی و اقتصادی و اجتماعی، شکست خورده و جای خود را به تمدن تازه‌نفس می‌دادند؛ رقابتی که تلاش می‌کردند، خاطره قوم مغلوب را نیز از تاریخ پاک کنند و آن‌ها را به سواران، حتی سرزمین‌های آباد قوم مغلوب را به بیابان تبدیل می‌کردند. از همه مضحک‌تر اینکه این امپراتوران و سواران، خود را فرستاده خدایان می‌نامیدند و به مردم بیچاره و غارت‌شده ای که از آنان حمایت می‌کرد، وعده کسب جایگاه‌های والا در جهان دیگر را می‌دادند.

حاکمان همواره تلاش می‌کردند، با سلطه بر نهادهای تجاری، اقتصاد را در دست بگیرند و با چیرگی بر نهادهای قانون‌گذاری و نیروهای نظامی، به کنترل فرهنگ و سبک زندگی جامعه بپردازند؛ از طرف دیگر، اشراف و دستگاه‌های حاکم نیز با تحمیل کاست بر جامعه، مانع ورود برادران فقراست، به درون حکومت می‌شدند. تا جایی که برای حفظ و انسجام بنیاد حکومت، ازدواج و همسران را به‌عنوان ابزار قدرت سیاسی درآمد.

از قرن شانزدهم میلادی و با اختراع کشتی‌های اقیانوس‌پیما و توپ و تفنگ، جهان و فضا در دست‌گیری یافت و پدیده‌ای به نام استعمار شکل گرفت. ویژگی اصلی استعمار، غارت مردم مستعمره بود. نخستین گروه استعمارگران اسپانیا، پرتغال، هلند و فرانسه بودند و پس از همه، انگلیس وارد این میدان شد. این قدرت‌ها، برای به‌دست‌آوردن مستعمرات بیشتر، به جان هم افتادند که نتیجه آن جنگ جهانی اول بود. این جنگ از سال ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸م، به‌طول انجامید. با گذشت حدود ۲۰ سال، این بار دولت‌هایی مانند آلمان و ژاپن و ایتالیا، جنگ جدیدی را با دولت‌های فرانسه، روسیه، انگلیس و آمریکا آغاز کردند. آنان دیر وارد رقابت‌های استعماری شده بودند بنابراین، غنیمت‌ها تقسیم شده بود؛ پس برای به‌دست‌آوردن سهم بیشتری از مستعمرات و غارت ملت‌ها، وارد میدان شدند و این آغاز جنگ جهانی دوم بود.

در این جنگ نیز همچون گذشته دولت‌های قوی، بدون کم‌ترین توجه و احترامی به حق حاکمیت کشورهای ضعیف‌تر، به مرزهای آنان تاختند و سرزمین آنان را گرفتند. ایران از جمله کشورهایی بود که اسیر قدرت‌طلبی دولت‌های درگیر در جنگ شد. در شهریور ۱۳۲۰، متفقین باوجود تاکید فراوان دولت ایران به بی‌طرفی در جنگ، کشور را اشغال کردند و مصیبت‌های بسیاری، به ارمغان آوردند که در این کتاب بدان می‌پردازیم.

فصل اول این نوشتار، بر موقعیت ایران، در آستانه شهریور ۱۳۲۰ تمرکز دارد. فصل دوم، عهده‌دار تبیین پیامدهای اجتماعی حضور بیگانگان در ایران است. کانون توجه در فصل سوم، وضعیت طبقات اجتماعی فرودست ایران، در جنگ جهانی دوم است.

پیدواریم این اثر، بازگشای راهی باشد برای پژوهش‌های آینده.

زمستان ۱۳۹۱